

**SOĞUK SAVAŞÇI HEGEMONİK ERKEKLİK:
DEMOKRAT PARTİ VE MENDERES ÖRNEĞİ¹**

**COLD WARRIOR HEGEMONIC MASCULINITY: THE
CASE OF DEMOCRAT PARTY AND MENDERES**

Burcu ALBAYRAK DÖNMEZ*

ÖZ

Soğuk Savaşçı erkeklik, ikinci Dünya Savaşı sonrasındaki iki kutuplu dünya sisteminin antagonistik siyaset anlayışıyla şekillenmiştir. Nükleer silahlanma yarışlarının, rekabetin, ideolojik kamplaşmanın yarattığı kaos ortamı güç ve güvenliğe olan ihtiyacı daha da arttırmış ve bu konjonktürde zamanın erkeklik biçimini militarist öğeler oluşturmuştur. Bu bağlamda, bu çalışma Soğuk Savaş döneminde erkekliğin iç ve dış politikada nasıl üretildiğini ve Türkiye’de Demokrat Partili yıllarda siyasal alana nasıl yansıdığını incelemektedir. Bu amaçla çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde erken Soğuk Savaş döneminde erkekliği şekillendiren unsurlar ve dönemin hegemonik erkekliği “eril koruma mantığı” kavramı çerçevesinde tartışılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde erken dönem Soğuk Savaş erkekliğinin Türkiye’nin Demokrat Partili yıllarını kapsayan (1950-1960) döneme yansımalarına odaklanacaktır. Son bölümde ise, Soğuk Savaş dönemi liderlerinden biri olarak Adnan Menderes üzerinden erkeklik okuması yapılacaktır.

¹ Bu makale, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde, Prof. Dr. Ali Yaman danışmanlığında yazılan “Türk Sağ Siyasetinde Erkeklik: Ak Parti Örneği” isimli doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, burcualbayrak34@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7036-3750>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 06.12.2023

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 19.01.2024

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaşçı Erkeklik, Hegemonik Erkeklik, Adnan Menderes, Demokrat Parti, Eril Koruma Mantiğı.

ABSTRACT

The Cold Warrior masculinity was shaped by the antagonistic political understanding of the bipolar world system after the World War II. The chaotic environment that emerged from the militarization of the world –nuclear arms races, competition and ideological polarization– created the form of masculinity of the period. This study examines how Cold war-era hegemonic masculinity was reflected and produced in domestic and foreign policy during the Democrat Part years in Turkey. In this context, the study consists of three sections. The first section evaluates the elements shaping the hegemonic masculinity within the conceptual framework of the "logic of masculinist protection". The second section focuses on the reflection of the early Cold War masculinity on Turkey's Democrat Party years (1950-1960). The last section analysis Adnan Menderes's domestic and foreign policy understanding along with his persona within the context of hegemonic masculinity.

Keywords: Cold Warrior Masculinity, Hegemonic Masculinity, Adnan Menderes, Democrat Party, The Logic of Masculinist Protection.

GİRİŞ

Soğuk Savaşçı erkeklik biçimi ikinci Dünya Savaşı'nın akabinde iki blok (Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği) arasındaki rekabet ve ideolojik kampaşmayla şekillenen militarize edilmiş bir kimlik ve güvenlik anlayışına dayanmaktadır. 1990'larda Sovyetler Birliği parçalanana kadar devam eden Soğuk Savaş yılları yalnızca büyük orduların yarattığı bir militarist güvenlikleştirme kompleksi değil aynı zamanda fikir, ilişki ve tutum ağına bağlı olarak gelişen bir zihniyet kalıbıdır (bkz. Enloe, 1993). Böylelikle militarizmin gölgesinde Soğuk Savaşçı erkekliğin baskın eril kodları uluslararası politikada yurttaş-savaşçı ve rasyonel-burjuva erkeklik modellerinin bir kombinasyonu olarak ifade edilmiştir (Bilgiç, 2016: 132). Bu kombinasyon bizlere dönemin hegemonik erkeklik kodlarıyla ilgili ipuçları vermektedir. Eleştirel erkeklik çalışmaları ve alan yazınına

bakıldığında dönemin erkeklik ideolojisine yön veren ve idealize edilen erkekliklerin Connell'in "hegemonik erkeklik" kavramsallaştırması referansına dayandırıldığını görüyoruz. Hegemonik erkeklik, yalnız kadınlar üzerinde değil aynı zamanda erkeklikler arasındaki hiyerarşik düzende de ideal olamayan diğer erkekliklerin tahakkümünü amaçlayan öte yandan erkeklerin ve kadınların genelinin rızasına dayanan "şu anda kabul edilen" erkekliktir ve ataerkilliğin savunulması için gerekli şartlar değiştiğinde hegemonik erkeklik de değişebilir (Connell, 2005: 77).

Soğuk Savaş yıllarının hegemonik erkeklik özelliklerinden yola çıkılarak oluşturulan çalışmalar genel olarak iki kategori altında incelenmiştir: Bunlar, Soğuk Savaşın politik kültüründe erkeklığe odaklanan çalışmalar ve dönemin kült liderleri üzerinden erkeklığın nasıl şekillendiğini inceleyen çalışmalar olarak özetlenebilir (bkz. Courdileone, 2005; Dean, 2001, Fraser, 2019, Enloe, 1993). Bu çalışmalar Amerikan ve Sovyet siyasi kültürüne odaklanıp sert, aşırı erkeksi Soğuk Savaşçı erkeklik kültürünün neden ortaya çıktığını ve nasıl pekiştirildiğini açıklamaktadır. Türkiye özelinde ise politik erkeklik çalışmaları daha çok erken dönem cumhuriyet modernleşmesine ve son dönem Ak Parti iktidarına odaklanırken, Soğuk Savaş yılları ve spesifik olarak Demokrat Parti dönemine odaklanan çalışmalar çok az sayıdadır. Bu anlamda Ali Bilgiç'in (2016) "*Turkey, Power and the West: Gendered International Relations and Foreign Policy*" isimli kitap çalışması öncü çalışmalardandır. Bilgiç çalışmasında Türkiye ve Batı arasındaki güç hiyerarşisine cinsiyet ve postkolonyal analiz merceğinden bakarak Batılı hegemonik erkeklığın Türkiye'ye yansımalarını tartışmıştır. Soğuk Savaş dönemi de kitabın bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Bu dönem ile ilgili olarak yapılan diğer çalışmalar ise yoğunlukla dönemin mizah dergilerinin siyasi karikatürlerine odaklanan ya da yine dönemin edebiyat temsilcileri üzerinden erkeklik okuması yapan çalışmalardır (Yılmaz, 2010; Günay-Erkol, 2021).

Bu çalışma literatürde, erken Soğuk Savaş dönemindeki Demokrat Partili yıllara eleştirel erkeklik odağından bakan çalışmaların sayıca yetersiz olmasından yola çıkılarak alan yazınına katkı sağlamak üzere oluşturulmuştur. Çalışmada, erken Soğuk Savaş döneminde Batılı hegemonik erkeklığın Türkiye'ye ve Demokrat Partili yıllara nasıl yansıdığını, Türkiye'de bu dönemde erkeklığın iç ve dış politikada nasıl üretildiğini incelemektedir. Bunun yanında Batılı hegemonik erkeklik kodlarının Türkiye'ye yansımalarına rağmen bir lider olarak Adnan Menderes'in, Atatürk ya da Erdoğan'da olduğu gibi, döneminin hegemonik erkeklik kodlarını kurup kurmadığı iç ve uluslararası ilişkiler bağlamında tartışılmaktadır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak ikincil kaynaklardan yararlanılırken bunun yanında 1950-1960 yılları arasındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) meclis tutanakları ve zabıt cerideleri incelenmiş, Adnan Menderes'in

konuşmalarının ilgili kısımlarından birincil kaynak olarak yararlanılmıştır. Bu bağlamda, çalışma literatürdeki boşluğu doldurmaya gayret etmektedir.

Demokrat Parti döneminde hem iç hem de dış politikada erkekliğin nasıl yeniden üretildiğini anlamaya çalışılan bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde erken Soğuk Savaş döneminde erkekliği şekillendiren unsurlar ve dönemin hegemonik erkekliği Iris Marrion Young'ın (2003) “eril koruma mantığı” kavramı çerçevesinde tartışılacaktır. Bu bölümde güvenlik, devlet ve uluslararası ilişkiler ile erillik arasındaki doğrudan bağlantı vurgulanacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde erken dönem Soğuk Savaş erkekliğinin Türkiye'nin Demokrat Partili yıllarını kapsayan (1950-1960) döneme yansımalarına odaklanılacaktır ve üçüncü bölümde ise Adnan Menderes üzerinden bir erkeklik okuması yapılacaktır.

1. SOĞUK SAVAŞ ERKEKLİĞİ

İki Dünya savaşı arasındaki kısa barış döneminde, Uluslararası ilişkilerde idealizm dalgası hâkim olsa da patlak veren İkinci Dünya Savaşından sonra adına Soğuk Savaş yılları da denilen dönemde devletlerin hayatta kalması ve güvenliğin sağlanması için güç ve askeri birikimi vurgulayan realizm hâkim teori haline gelmiştir. Uluslararası ilişkilerin kurucu babaları sayılan Hobbes, Machiavelli gibi realist pek çok düşünür de kontrolün olmadığı doğa durumunu güvensiz, vahşi, tehlikeli, ehlileştirilmesi gereken bir mücadele ve anarşi hali olarak nitelemiştir. Anarşi halini olağanüstü bir durum şeklinde resmederek kontrolü sağlayan, koruyup kollayan kahraman erkeklerin yer aldığı Uluslararası ilişkiler vizyonuna katkıda bulunmuşlardır (Hooper, 2001: 2; bkz. Tickner, 1992).

Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği (SB) arasındaki karşılıklı nükleer silahlanma yarışı, devletlerin böylesi anarşik bir ortamda her zaman savaş olasılığına inanmalarını ve ulusal güvenliklerini arttırmak için de uluslararası anlaşmalardan ziyade kendi güç ve yeteneklerine güvenme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır (Tickner, 2001: 38). John H. Herz (1950: 157) bu durumu Uluslararası ilişkilerde “güvenlik ikilemi” teorisiyle kavramsallaştırmıştır. Buna göre güvenlik ikilemi düzenin olmadığı anarşi ortamında taraflardan birinin diğerini yok etme ihtimaline karşı, silahlanma yarışına girilmesi durumudur. Barry Buzan, Soğuk Savaş döneminde güvenlikleştirmenin sadece ABD ve SB arasında kalmayarak küresel bir şekilde genişlediğinin altını çizmektedir. Güvenlikleştirme yalnızca iki süper gücün güç mücadelesi değil, Buzan'ın ifadeleriyle “Uygar medeniyetin geleceğini komünizm mi, yoksa liberal demokratik ideoloji mi belirleyecek?” sorusuna aranan yanıtla

insanlığın tamamını ilgilendiren bir küresel güvenlikleştirme olarak ifade edilmiştir (Buzan, 2008: 113).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gücün, güvenliğin öne çıktığı konjonktürde erken dönem Soğuk Savaş erkekliği, (komünizm ve kapitalizm) iki kutuplu sistemin antagonistik siyaset anlayışı tarafından şekillenmiştir. Bir tarafta Sovyetlerde hâlâ Stalin döneminin ataerkillikle birleşerek askerileştirilmiş kültürünün yoğun biçimde etkisinin devam etmesi, diğer taraftan asker kökenli Amerikan başkanlarının küresel eril hakimiyet çabaları dönemin politikalarını belirlemiştir (Fraser, 2019: 11). Dolayısıyla erken dönem Soğuk Savaş erkekliği genel olarak rasyonel, militarist, saldırganlığa ve agresyona eğilimli bir profil çizmiştir (Bilgiç, 2016: 130). Militarizasyon yani “askerleştirme” terimi hiyerarşi, güç, itaat etmek, korumak, cesaret, hizmet gibi değerlerin devletler, örgütler, şirketler tarafından benimsenmesini ifade etmek için kullanılmaktadır (Via, 2010: 44). Uluslararası güvenlik alanında güç, rasyonellik, özerklik gibi değerler erkeklikle ilişkilendirilirken zayıflık, duygusallık, karşılıklı bağımlılık gibi değerler de kadınsı olarak nitelendirilmiştir. Buradan hareketle Via, askerileştirmenin erkeklikten ayıramayacağını altını çizmektedir (Via, 2010: 43-44). Enloe da benzer şekilde militarizasyonu, gitgide daha fazla ordu denetimine girilen veya kendi refahı için militarist fikirlere bağımlı hale gelinen bir süreç olarak tanımlamaktadır (Enloe, 2006: 30). Ordu, militarist iktidar tarafından oluşturulmak istenen militarize olmuş toplumun bir prototipidir ve erkek bedeninin disipline edildiği, ordu kurumu gibi tektipleştirilen, kontrol edilen, homojenleştirilen bir toplum yaratmak istemektedir (Çoban, 2013). Dolayısıyla burada militarizmden bahsederken yalnızca kışladaki bir iktidarı değil toplumun her alanına yayılan bir zihin ürününü anlamak gerekir (bkz. Enloe, 2005).

Militarist iktidar, askeri müdahale ve savaşlarda Ehrenreich’in ‘Erkekler sadece savaş yapmaz, savaşlar da erkek yapar’ sözlerinden hareketle tarih boyunca bedeninden ideolojisine kadar erkekliğin şekillenmesinde rol oynayıp hiyerarşik bir düzen oluştururken, diğer yandan ailesini, ülkesini koruyucu bir misyon da üstlenir (Hooper, 1999; Young, 2003). Enloe’ya göre, Soğuk Savaşa sürüklenen toplumların erkekleri, ulusun çocuklarını ve kadınlarını korumak için tehlikeyle flört etmektedir ve Soğuk Savaş militarizasyonu, erkeklerin ülkeleri adına öldürebilmelerini meşru görmektedir. Dolayısıyla erkekler ve kadınlar tehlikeyi aynı şekilde deneyimleyemezler. Kadınlar bu çabayı ve özveriye desteklemeye ikna edilir (Enloe, 1993: 15-17). Soğuk Savaş rejimleri, vatandaşlarını dünyanın tehlikeli bir yer olduğu konusunda ikna etmelidir. Böylelikle, yüksek askeri harcamaları ve onlarla birlikte gelen vergileri, sağlık, barınma, eğitim gibi alanlarda yetersiz kalan destekleri tartışmaya yer olmayacak şekilde bir meşru zemine oturtabilirler (Enloe, 1993: 15). Iris Marrion Young,

sembolik anlamda erkeğin, güçsüzü (özellikle kadınları ve çocukları) koruduğu ataerkil düzenin izleğini “eril koruma mantığı” şeklinde kavramsallaştırmıştır. Young, eril koruma mantığındaki hegemonik erkeklik ve güvenlik arasındaki güçlü ilişkiyi vurgulamaktadır. Buna göre, erkeğin kadını koruduğu bir ataerkil düzende, kötü erkek iyi erkeğin mülkünü ve ona ait olan kadını gasp etmeye çalışırken, iyi erkek bunu koruyandır. Young, belli bir noktaya kadar, bu durumu devlet ve vatandaşlık ilişkisine benzetir. Kandiyoti’ye göre ise burada bir örtülü pazarlıktan söz edilebilir (bkz. Kandiyoti, 1998). İyi erkek, güvensizlik durumunda koruma karşılığında bazı fedakarlıklar (kısıtlama, denetleme, onaylanma...) talep edebilir. Ancak her şartta cinsiyet hiyerarşisinde hegemonik erkeklik altında kalanların karar mekanizmasına katılmasına gerek yoktur. Soğuk Savaş bu bağlamda güvenlik kompleksi üzerinden eril koruma mantığını işletmektedir. Batılı hegemonik erkeklik merceğinden bakıldığında ise bu durum iki aşamada gerçekleşmektedir: a) uluslararası rekabet ve her an savaşa dönüşebilecek bir güvenlik riski sebebiyle devletlerin güç artırma gerekliliğinin yarattığı kaos halinde dışarıda bir ülkeye savaş açılması, b) içerideki tehdit olarak görülen ötekiyi engelleme ve denetleme yoluyla cinsiyetleştirilmesi veya itibarsızlaştırılması (bkz. Coleman, 2007:210, Young, 2003: 2). Böylece, yurttaşlar üzerindeki otoriter gücü meşrulaştırırken, dışarıda da saldırgan savaşları meşrulaştırmaktadır (Young, 2003: 2).

Nükleer gücü ilk geliştiren devlet olan ve İkinci Dünya Savaşını diğerlerine oranla nispeten az zararla atlaman ABD’nin erken Soğuk Savaş döneminde eril koruma gücünden de yararlanarak hegemonik erkekliği biçimlendirdiği söylenebilir (bkz. Carroll, 2003: 100). ABD’nin “hür dünya” üzerindeki hegemonyası, emperyal erkekliğin de geliştirilmesini gerektiriyordu (Dean, 2001: 12). Dolayısıyla bu durum uluslararası arenada Amerikan siyasetindeki militarist maskülen tonun belirginleşmesine ve kitlesel savaş, misilleme gibi agresifliğe işaret eden eril dilin daha sık kullanılmasına neden olmuştur. Komünizm, dönemin en önemli ötekisi olarak öne çıkmış, sivil toplum kontrol altında tutulmaya çalışılmış; dışarıda ise bir dizi önlemler ve güç kullanımını beraberinde getirmiştir. Cumhuriyetçi senatör Joseph McCarthy’nin antikomünizm kampanyası çerçevesinde siyasi rakiplerini ve muhalifleri eşcinsel ya da komünist olmakla suçlayan, partisini destekleyenleri ise vatansever Amerikan erkekliği ile özdeşleştiren cinsiyetçi agresif dili ve eylemleri döneme damgasını vurmuştur (Carroll, 2003: 100). McCartizm totaliter uygulamalara da yol açarak büyük bir komünist avı başlatmıştır. Bu dönemde pek çok yazar, sanatçı, gazeteci karalama kampanyalarının hedefi olmuş, komünist olmakla suçlanmış ve kara listelere alınma, tasfiye gibi yollarla bastırılmışlardır (Goodmann, 2010: 62).

Erken Soğuk Savaş dönemi komünizmle mücadele de cinsiyetçi terimlerle çerçevelenmiştir. Genellikle şiddet, rekabet, saldırganlık gibi erkeklik davranışlarının abartıldığı durumlar için aşırı erkeksileşme ya da hiper-erkeksileşme² kavramı kullanılırken, bu değerlerin eksikliği ya da zayıflığı durumları için de kadınsılaştırma ya da feminize etme kavramları kullanılmaktadır. Her iki durum da karşı tarafı aşağılama, hor görme ya da küçümseme aracıdır (Ward, 2005: 496). Bu dönemdeki komünizm ve komünist ülkelere yönelik yaratılan algı aynı zamanda cinsiyetçi bir oryantalizmi barındırmaktadır. Buna göre Batılı olmayan ülkeler ekonomik anlamda zayıf, liberal demokratik kurumların olmadığı kötü yönetilen ülkeler olarak idare anlamında da komünizmin yayılmasına elverişli şekilde mekanlaştırılmaktadır. Eğer bu ülkeler halihazırda komünist yönetim altındaysa ya otoriter bir rejim tarafından yönetildiğinden hiper-erkeksidir ya da başarısız bir ülke olarak feminize edilmelidir algısı hakimdir (bkz. Bilgiç, 2016). Değersizleştirme, kriminalize etme, feminize etme veya hiper-erkeksileştirme şeklinde kendini gösteren erkeklik performansı, korkuyu başlatmayı ve bu sayede eril koruma mantığını işletebilmeyi mümkün kılmaktadır (bkz. Meşe, 2016: 23). Hobbesiyen anlamda bir karmaşa ortamında tehlikede olduklarına inandırılmalarıyla oluşan korku kültürü içselleştirildiğinde insanlar korunma karşılığında normal zamanlarda belki de kabul etmeyecekleri bazı özgürlüklerden feragat etmeye daha kolay rıza göstermektedir (Yıldırım, 2012: 50). Bu bağlamda korku kültürünün teşvik edilmesinin temelinde eril siyasal bir yönün bulunduğunu söylemek gerekir. Young'ın eril koruma mantığı kavramsallaştırmasında koruma rolündeki örtülü pazarlıkta tehlike içinde olduklarını düşünen insanlar bir kurtarıcıya ihtiyaç duymaktadırlar ve kurtarıcı-koruyucu erk bunun karşılığında iktidarının onaylanmasını beklemektedir (Young, 2003: 13-14).

Geçmişte sömürgecilik faaliyetlerinde yapıldığı gibi Soğuk Savaş döneminde de ABD'nin müdahaleleri benzer argümanlarla meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Batılı olmayan ülkelerin komünizmden kurtulması, liberal demokratik bir ülkeye dönüşmesi için müdahale bir nevi gereklilik olarak teşvik edilmiş ve Batılı hegemonik erkeklik değerleri meşrulaştırılmıştır (Bilgiç, 2016: 131). Örneğin dönemin Amerikan başkanı Eisenhower konuşmalarında Orta Doğu'daki halkların özyönetim isteklerini memnuniyetle karşıladıklarını ve bunu teşvik ettiklerini pek çok kez dile getirirken hemen akabinde bölgenin istikrarsızlığı ve sorunlu oluşunun komünistlere ve komünizm sempatanlığına giden iktidar

² Ashis Nandy, hiper-erkeksileşme (*hypermasculinity*) kavramını ilk kez İngiliz-Hint kolonyal ilişkilerinden hareketle orantısız güce dikkat çekmek için kullanmıştır (bkz. Nandy, 1983). Daha sonra kavram, örneğin 11 Eylül saldırılarından sonraki güvensizlik ve kargaşa ortamında olduğu gibi geleneksel erkekliğin zayıflatıldığı ya da tehdit altında olduğu düşünülen durumlar için de kullanılmıştır (bkz. Nayek, 2006).

yolunu açtığı şeklinde batılı oryantalistlerin sık tekrarladığı bir retorikle devam etmektedir (Fowler, 2018: 32). Orta Doğu'yu intikam dolu, karpisli bir yer olarak hiper-erkeksileştiren Eisenhower, konuşmalarında ABD'yi barışın bir temsilcisi ve bölgenin kurtuluşunu sağlayabilecek yegâne güç olarak öne çıkarmaktadır (Fowler, 2018: 120, 133). Başka bir örnek Vietnam meselesinden verilebilir. Eisenhower'ın "devrilen domino taşları" benzetmesindeki gibi eğer Güneydoğu Asya'da bir ülke daha komünizm etkisi altına girerse önünün alınamayacağını ve tıpkı domino taşları gibi birbiri ardına komünizme geçilebileceği korkusu, çok uzun yıllar boyunca çok sayıda kayba rağmen Vietnam'dan çekilememeyi gerektirmiştir. Erken Soğuk Savaş yıllarından başlayarak her yeni gelen Amerikan başkanı bölgede etkisini arttırmayı amaçlamış ve bölgede komünizmin yayılmasına imkân veren herhangi bir Amerikan başkanı güçsüz olarak yaftalanmıştır (Roskin ve Berry, 2014: 89). Vietnamlılar sert, kavgacı, yayılmacı olarak hiper-erkeksileştirilip bölgede komünist tehlikenin bitirilmesi davasında her yeni başkanla bu bahis arttırılmıştır. Eisenhower döneminde bölgeye 685 kişilik birlik konuşlanırken, Kennedy dönemine gelindiğinde sayı 16.000'i bulmuştur. (Roskin ve Berry, 2014: 94). Bir noktadan sonra geri dönüşün komünizmin zaferi anlamına geleceğinden zayıf artmasına rağmen geri dönülemediği ve savaş sonunda Amerikan askerlerinin kaybı 60.000'i geçmiştir. Bu durum o dönemde aynı zamanda bir erkeklik krizi de yaratmıştır. Her ne kadar, dönemin Amerikan başkanları ve onun yönetimindeki diğer erkekler Amerikan üst sınıf geleneğinde yetişmiş, savaş gibi çetin sınavlardan geçmiş postkolonyal imparatorluğu savunan savaşçı-kahraman ideal erkeklik anlatısı içinde yer alıyor olsa da bu dönemde hegemonik erkeklik, Vietnam savaşı trajedilerinin ve kayıplarının televizyonlarda gösterilmesinin ardından silah namlularının ucuna çiçek soktukları için "Çiçek Çocuklar" da denilen "68 kuşağı"nın tepkisiyle aşınmıştır. Öyle ki, çiçek çocukların barış yanlısı olmaları ve erkekliğin en önemli kurumlarından 'askerlik' görevini eleştirmeleri ve hatta çoğunun askere alınmamak için Kanada'ya kaçması bir hegemonik erkeklik aşınması olarak okunabilir (Roskin ve Berry, 2014: 100; Dean, 1998).

Diğer yandan bu aşınmaya rağmen, Sovyetlerin ekonomik ve askeri başarılarıyla eski yoksul sömürgelerinde komünizmin yeniden cazibesini arttırabilir oluşu ve nükleer silahlanma yarışında Sovyetlerin başarılar elde edip yeni nükleer silah başlıklarıyla ABD'ye ulaşma kapasitesinin mümkün olmasından duyulan korku ve bu korkuyu topluma pompalamaları komünizmi kriminalize etmeye devam etmelerine ve Amerikan halkının çıkarlarını koruyan liderler olarak Eisenhower ve Kennedy gibi isimlerin hegemonik erkekliği

sürdüremelerine imkan vermiştir (Zieger, 2006: 13-15)³. Yaşamının büyük kısmını cephelerde geçirmiş üst rütbeli bir asker olan Eisenhower'ın militarist erkeklik biçimi, tarihçi Cuordileone'nin '*Soğuk Savaş sert erkeksi dayanıklılığa yeni bir prim kazandırdı ve bundan daha azını yumuşak ve kadınsı hale getirdi*' ifadelerinde olduğu gibi Soğuk Savaşçı hegemonik erkeklik kodlarını da yansıtmaktadır (aktaran, Nicholson, 2011: 249). Nitekim bu dönemde Eisenhower'ın mesajları söz konusu erkeklik krizine de işaret ederek, "iç ahlaki ve manevi yumuşaklığın ulusal güvenliği tehlikeye attığı" konusuna da yoğunlaşmıştır (Nicholson, 2011: 249).

Hegemonyanın sürmesi ve hegemonik erkekliğin pekiştirilmesinde ortaya çıkan bir tehdit durumu –ki henüz ortada yokken bile yaratılabilir– sürekli kendini oluşturan bir mekanizma olan devlet ve liderler için işlevsel bir aygıttır. İlk olarak öteki karşısında "biz" duygusunu geliştirerek toplum yeniden biçimlendirilebilir (bkz. Haslam, Reicher ve Platow, 2015). Yeni bir "biz" yaratımı iç ve dış politikada bir düşman bularak ortak bir milli ve sosyal kimlik oluşturmaya yardımcı olur. Hegemonik erkeklik de bu değişime paralel olarak dönüşmektedir. İkinci olarak, liderler 'öteki' üzerinden korkuyu başlatırlar ve halkı, ülkelerine ve liderlerine güvenmeleri konusunda sözler vererek ikna etmeye çalışırlar. Halk, tehlikeyi televizyonlarda izlediklerinde, radyolardan dinlediklerinde ve gazetelerden okuduklarında görür ve liderlerine halkı korudukları için şükran duyarlar. Devletin ve güvenlik rejiminin başı olarak liderler bu durumda genelde aile reisliği ile özdeşleştirilirler ve ailesini korumak için risk alan bir kahramana dönüşürler (Young, 2003: 10). Gelişmekte olan ülkeler üzerindeki Amerikan hegemonyasının azalması ile Amerikan erkekliğinin azalması arasındaki ortak korku feminize olmaktır. Örneğin, Kennedy'nin seçim kampanyalarındaki Amerikan düşüşünü durdurma ve genişleyen Sovyet gaddarlığından kurtulma vaatleri ve akabinde eylemleri onun fiziksel ve mental anlamda mükemmel olmak için tüm gücünü kullanan maskülinitesiyle birleşmektedir (bkz. Dean, 1998).

Soğuk Savaş yıllarında Batı, komünizmin yayılmasını engellemek için çeşitli mali yardımlarla ya da askeri birliklerle (NATO) müttefikleriyle ittifaklar oluşturmuştur. 1949 yılında kurulan NATO'nun "*Tarafların, Avrupa veya Kuzey Amerika'da bir veya daha fazlasına karşı yapılacak silahlı bir saldırının hepsine karşı yapılmış sayılacağı konusunda mutabıktır*" şeklindeki 5. Maddesi bu bağlamda

³ Benzer şekilde 1950-1953 yıllarındaki Kore Savaşı da dönemin Amerikan Başkanı Harry Truman'a göre komünist tehlike içeren ve olası bir Çin-Sovyet ortak saldırısının başlangıcıydı. Amerikan'ın olaya müdahil olması Amerikan iç kamuoyunda, ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan cinsiyetçi ve anti-komünist atmosferde Amerikan erkek cesaretinin bir sınavı olarak tanımlanmıştır (Lechner, 2014: 333). Bu sebeptendir ki 1953 yılında Kore savaşını sona erdiren ateşkes imzalandığında üç Amerikan askerinin ABD'ye dönmeyip Çin'de kalmayı tercih etmesi üzerine 1954 yılına ait sayısında Newsweek, dönmeyen askerlerden bazılarının eşcinsel olduğunu iddia etmiştir (Lechner, 2014: 332).

önemlidir. Türkiye de 1947 yılında komünizm tehdidi altındaki ülkelere yapılacak yardımlardan Truman Doktrini kapsamında yararlanmış, 1948 yılında da Marshall Planı kapsamında kredi alacak ülkeler arasında yer almıştır. Bunun yanında 1952 yılında NATO'ya dahil olarak hem ekonomik hem de askeri alanda Batılı ittifakların yanında yer almıştır. Çevreleme politikası da denilen bu durumda aynı zamanda bu ülkelerde Batılı hegemonik erkeklik değerleri teşvik edilmiştir. Bu durumun Türkiye'ye yansması erken Soğuk Savaş yıllarında Demokrat Parti iktidarında olmuştur.

2. ERKEN DÖNEM SOĞUK SAVAŞ YILLARI HEGEMONİK ERKEKLİĞİNİN TÜRKİYE YANSIMALARI

1925'ten itibaren yürürlükte olan Sovyetler Birliği ve Türkiye arasındaki Dostluk Anlaşmasının, ikinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen radikal dönüşümlerle dönemin şartlarına uyumlanmadığı takdirde Moskova tarafından feshedileceği gündemi ve akabinde gerçekleşen SSCB Dışişleri Bakanı Molotov ile Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Sarper görüşmesinden çıkan Sovyetlerin toprak ve üs taleplerinin özellikle iç politikaya yansmasıyla gelişen Sovyet karşıtlığı, Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde Batı yanlısı politikalarının nirengi noktalarından birini oluşturmuştur (Oran, 2009: 498; Örnek; 2015: 74). Oysa, Türk dış politikasındaki bu kurucu mitin aksine görüşmede söz konusu taleplerin hiçbirinin yazılı belge karşılığı olmadığı gibi, Molotov tarafından doğrudan dile getirilmemiş Sarper'in soruları üzerine teklifler gerçekleşmiştir. Bu durum sadece Molotov-Sarper görüşmesinde değil, birçok konferansta da üst düzey Sovyet yetkililerince beyan edilmiştir (Özkan, 2017: 74-75). Buna rağmen yine de iç siyasette 'Sovyet tehdidi' çerçevesinde geniş yankı bulmuş ve dönemin politikacıları tarafından iç siyaseti şekillendirmek ve muhalefeti denetlemek için önemli bir argüman olarak kullanılmıştır (Özkan, 2017: 57). Diğer yandan bu olayın özellikle Soğuk Savaş cephelerinin kurulmasında, düşmanlaştırıcı söylemin yerleşmesinde ve aynı zamanda Türkiye'nin Batılı hegemonik erkeklik yanında konumlanmasında önemli bir rolü vardır. Soğuk Savaş döneminde taraf olmayanın sistem dışında kalan bir tehlike olarak görülüp hiper-erkeksileştirildiği konjonktürde, Niyazi Berkes'in (aktaran, Özkan, 2017: 59) "*bukalemun tarafsızlığı*"⁴ dediği stratejiden açık bir taraf olmaya giden süreçte hegemonik

⁴ Bukalemun tarafsızlığı, 1941-43 yılları arasında Türk karar alıcıların büyük çoğunluğunun ikinci Dünya Savaşı'nın galibinin Almanya olacağı yönündeki kanısı üzerine Türkiye'nin dış politikada tarafsız bir ülke olarak görünürken diğer yandan savaşın kazananı olacağına inanılan Almanya yönünde meyil etmesini açıklamak üzere kullanılmıştır. Bu bağlamda 1944'te Türkiye'den Almanya'ya savaş için önemli bir envanter olan krom ihracı sürdürülmüş ve yasağa rağmen bazı Alman savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişine izin verilmiştir (Özkan, 2017: 59).

erkeklığın sağladığı imkanlardan yararlanmak, dönemin karar alıcıları için daha cazip bir yol olarak görülmüştür.

Soğuk Savaş hegemonik erkeklığının savaşlar ve müdahalelerle pekiştirdiği güç ve erillığının 1950'li yıllarda Türk dış politikasına çeşitli tartışmalarda sirayet ettiğini görüyoruz. Örneğin, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün İkinci Dünya Savaşı'na dahil olmama kararı o dönemde henüz muhalefette olan Demokrat Partililerce "Milletin erkeklığını öldürdüler" şeklinde cinsiyetçi tepkilerle eleştirilmiştir (Aydemir, 1968: 132). 1950'lere gelindiğinde ise Kore'ye asker gönderilmesi ve yüzlerce şehit verilmesini Demokrat Partili bakanlardan Samet Ağaoğlu'nun "*Kore'de bir avuç kan vermiştik ama büyük devletlerarasına da katılmıştık*" ifadesinde görebiliriz (aktaran, Aydemir, 2000: 306). Türk siyasetinin karar alıcıları Kore Savaşına katılmayı, İkinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan uluslararası politika ve ekonomide Türkiye'nin yerinin yeniden değerlendirilmesi için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda Soğuk Savaş'ta bir piyon olmayı değil uluslararası toplumda eşit bir ortak olmayı arzulamışlardır (Lippe, 2000: 98). Türkiye'nin Sovyetlere coğrafi yakınlığı (olası bir müdahalede nükleer ya da konvansiyonel üs olarak kullanılabilme avantajı), ABD'nin bölgedeki bir müttefiki olarak Orta Doğu'daki devletlere rol model olma potansiyeli ve bu sayede Sovyetlerin çevrelenmesi gibi özellikleri nedeniyle stratejik bir müttefik olması ve Kore savaşında -özellikle Kuno-ri muhaberesinde- gösterdikleri askeri yetenekleri, cesaretleri ve savaş kabiliyetleriyle de Batı ittifakında eşit ortak olmak haklarını kanıtladıklarına inanıyorlardı (Lippe, 2000: 99). NATO'ya üyelik ile arzın bir kısmını sağladıkları söylenebilse de NATO planlamacılarının Türkiye'ye istedikleri silahları verme konusundaki isteksizliği, olası Sovyet saldırısını durdurmada Türkiye'nin kısıtlı bir şekilde karşılık verebileceği gibi durumlar Bilgiç'e göre (2016: 104) Türkiye'yi Batının eşit bir üyesi olmaktan ziyade ileri bir karakol olarak araca indirgenip, "çevre" olarak değersizleştirmektedir. Ancak, Türkiye'yi ikincilleştirilen bu söylemler o dönem merkez sağ siyasetin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Türk sağındaki karar alıcılar yeni dünya düzeni kurulurken Türkiye'nin de eşit ve dengeli bir müttefik olarak Batıyla ilişki kurduğu imajını Ağaoğlu'nun yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı gibi remaskülineze (erkeklığın yeniden üretilmesi) etmeye çalışmışlardır ve Soğuk Savaş, Amerikan hegemonik erkeklığının değerlerini içselleştirme ve pekiştirme arzusunu sürdürmüştür.

Diğer yandan, Soğuk Savaşçı Batılı hegemonik erkeklığın dünyaya ihraç edilmesi için hem içeride hem de dışarıda güvenlikleştirme sebebiyle oluşturulan eril koruma mantığının militarist zihin yapısının doğrudan aktarılması gereklidir. Türkiye gibi yüzü Batıya dönük olarak gelişmekte olan ülkelerde sistemin içinde kalmak adına Batılı anlamda hegemonik erkeklığın değerlerinin taşıyıcısı olması

önemlidir. Erken Soğuk Savaş yıllarında Türkiye’de, 1950 seçimlerinde iktidara gelen Demokrat Parti aynı zamanda Türkiye’nin çok partili sisteme geçmesinden başka bir ifadeyle tek partili yılların son bulmasından sonra iktidara gelen ilk partidir. “Beyaz ihtilâl” de denilen bu değişim Türk dış politikasından, iç politik gelişmelere kadar pek çok değişimin öncüsü olmuştur. Erkeklik merceğinden bakarsak hem Adnan Menderes’in hem de Demokrat Partili karar alıcılarının dönem politikalarının Soğuk Savaş hegemonik erkekliği tarafından şekillendiğini söyleyebiliriz. Dışarıda Anti-Sovyet politikalar, içeride komünizmin tehlikesinin cinsiyetleştirilip değersizleştirilmesi ve bunların bir korku kültürünün üzerine inşa edilmesi erken Soğuk Savaş döneminde Türkiye’nin ABD merkezine daha çok çekilmesi anlamını taşımıştır. Türkiye gibi örneklerde yukarıdaki maddelere ek olarak bir de lider faktörü maddesinin eklenmesi yerinde olacaktır. Liderin bu konjonktürde bir eril koruyucu olarak teşvik edilmesi ve hegemonik erkekliği temsiliyetini (hem görünüş hem söylem hem de eylemlerle) sağlaması beklenmektedir.

Komünizmle Mücadele ve Eril Koruma Mantığı

Soğuk Savaş dönemindeki Batılı hegemonik erkekliğin değersizleştirerek, feminize ederek ya da hiper-erkeksileştirerek ötekileştirme stratejileri Demokrat Partili karar alıcılarının da sahiplendiği bir eylemdir. Batılı hegemonik erkekliğin ötekileştirilen öznesi olan komünizm/ komünistler, aynı dönemde Türkiye için de ötekidir. Antikomünist siyaset Türkiye’de Demokrat Parti ile başlamamış olmasına rağmen Menderes döneminde bir devlet politikası haline gelmiş ve sistematik bir karşı duruş biçimi kazanmıştır (Yıldırım, 2012: 48). Menderes’ten sonra gelen sağ partiler de anti-komünizm politikalarına öncelik vermiş ve bir öteki/ düşman olarak kodlanan komünizm mücadelesi sürdürülmüştür.

McCartizmin yansıması olarak “Komünist tehlike yalnızca dışarıda değil, aynı zamanda içeride de olabilir” algısı güvensizliği de beraberinde getirmiştir. “Kızıl”, “Moskof”, “ajan”, “komünist” ithamları dönemin en ağır suçlamaları olup, bu ithamlarla suçlananlar vatan haini olarak değersizleştirilerek ötekileştirilmiştir. Bu dönemde anti-komünist söylemler ve eylemler sadece devletin resmi organlarınca yürütülmemiş aynı zamanda hükümetin bazen örtük bazen de açıkça desteklediği dönemin sağcı düşünürleri, aydınları, onların kaleme aldığı yayınlar ve kurulan dernekler vasıtasıyla da yürütülmüştür (Kocaoğlu, 2020: 36). Menderes, komünizmi “...bir doktrin olmaktan çoktan çıkmış ve dış kuvvetlerin öncülüğünü yapan, beşinci kolu olan, casusu olan ve memlekete zarardan başka hiç faydası olmayan bir hareket...” şeklinde tanımlamaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 26.11.1951: 241). Bu tehlike karşısında McCartizmin Türkiye’ye yansıması olarak solcu üniversite öğretim üyelerinin tasfiyesinden, aydınların tutuklanmasına ve

yayın organlarının kapatılmasına kadar geniş bir alanda bastırma yoluna gidilmiştir. 1954 yılında meclis kürsüsünden yaptığı bir konuşmasında, Soğuk Savaşçı batılı hegemonik eril korumacı tavrını da net bir şekilde şöyle ifade etmektedir: “...Bugün artık bir sürü komünist gazetelerine bir o kadar irticai körükleyen neviden gazetelere rastlanmıyor. Vaktiyle işçi kardeşlerimizi tahrike uğraşanlar, komünist taslakları şimdi vatana hıyanetlerinin hesabını mahkemelere vermektedir.” (TBMM Zabıt Ceridesi, 28.02.1954: 1199).

Anti-komünist yazına erkeklik odağından bakıldığında, milliyetçi-muhafazakâr ideolojinin en önemli nüvelerinden olan din, milliyetçilik, aile gibi değerlerin komünizm tarafından yozlaştırılacağı, kutsal kabul edilen bu değerlerin komünizmin getireceği ‘iffetsizleşme’ ve ‘parçalanmadan’ nasibini alacağı korkusunu teşvik etmektedir. Toplumların farklı değer yargılarına ve kodlarına göre değişiklik gösterebilen korku motivasyonu, Türkiye gibi milliyetçi-muhafazakâr ideolojinin etkili olduğu toplumlarda özellikle aidiyet ve sadakatle ilişkilendirilen kadınlar, aile, din ve milliyetçilik hassasiyetleri üzerinden tartışmalara konu olmuştur. Bu durum Türkiye’ye komünizm gelirse Allahsızlığın artacağı, kadınların ortaklaşa sahiplenileceği gibi bir takım spekülâtif korkularda karşılık bulmuştur (Meşe, 2016: 251). Özlem ve Yakın’ın (2012: 125) aktardığı “Koca eve gelir, paltosunu çıkarırken girişteki portmantoda bir erkeğin şapkasını görür. Paltosunu tekrar giyer ve evi terk eder, Komünizm gelmiştir” anekdotu bu bağlamda dönemin komünizm algısını özetlemektedir. Demokrat Partili aynı zamanda Komünizmle Mücadele Derneklerinin kurucularından Fethi Tevetoğlu’nun (1963: 39) “...Komünistlerin geçmişleri araştırılınca görülür ki ya türlü ahlaksızlık yüzünden okuldan kovulmuştur. Yahut disiplinsizlik, hırsızlık veya vatana ihanetle ordudan tard edilmiştir. Cinsi sapıktır, sevdiğinin, ailenin ve toplumun reddine uğramıştır.” ifadeleri ya da 1947’de yayınlanan bir “Komünizm Tehlikesi” risalesinden “Türk babaları: karılarınızın bin bir kişinin malı olmasını, aile reisliğinin elinizden alınmasını ister misiniz?” ifadeleri toplumdaki ahlaki yapıyı tehdit eden komünizm tehlikesine işaret etmektedir (aktaran, Bora, 2017: 293) Tehdidin bertaraf edilmesi için bir koruyucuya-kurtarıcıya ihtiyaç duyulur ki eril koruma mantığı bu gibi durumlarda devreye girmektedir. Komünizm tehlikesine karşı “Güvenimiz sanadır, Mehmetçik! Bu kızın ırzı, namusu sana havale...” alt yazısı ile Türk askerine sarılmış bir genç kızın karikatürünün Köroğlu gazetesinin 11 Ocak 1950 tarihli manşetinde verilmesi meşrulaşmış bir eril koruma mantığının göstergesidir (aktaran, Yıldırım, 2012: 61). Erkekliğin önemli kalelerinden ordu bu anlamda ilk başvuru ve güvenilen yerdir. Diğer yandan liderler de tehdit karşısında korumayı bir tür rıza üretim aracı olarak kullanıp durumdan istifade edebilirler. Bu yolla, savaşlar, müdahaleler, tutuklamalar, baskılar meşrulaştırılabilir (bkz. Yıldırım, 2012). Menderes Hükümeti’nin meclise dahi danışmadan Kore’ye

asker gönderme kararı alması, buna karşı çıkan aydınların, akademisyenlerin, gazetecilerin de çalıştıkları kurumlardan tasfiye edilmeleri ya da tutuklanmaları benzer şekilde ve eril koruma mantığının yansımasıdır. İlginçtir, o dönemde kızıl tehdit karşısında aksiyon alınması herkesçe istenen bir durum olduğundan, muhalefet partisi olan CHP'den gelen itirazlar bile Kore'ye asker gönderilmesine değil, meclise danışılmadan hareket edilmesinden kaynaklanmıştır (Kayış, 2009: 123).

1950'li yıllardan başlayarak komünizmle mücadeleye yönelik politikalar sayesinde İslamcılık ideolojisi giderek önem kazanmıştır. Eisenhower'ın komünizmle mücadele kapsamında yürüttüğü çevreleme politikasında "dinsiz/Allahsız" komünistlere karşı dini hareketleri destekleyen Soğuk Savaşçı zihniyet kalıbıyla da örtüşmüş ve hatta Soğuk Savaş sonrasında komünizm artık bir tehdit olmaktan çıkmasına rağmen bu söylem aynen devam etmiştir (Johnson, 2012: 48). Demokrat Parti döneminde İslamcı dernek, vakıf, Kur'an kursları, imam Hatip okullarının açılmasında büyük bir artış yaşanmış, kırdan kente göçlerle de perçinlenen milliyetçilik-İslamcılık birlikteliği ile dönemin ruhuna uygun olarak komünizm karşıtı yapılanmalar ve politikaları desteklenmiştir (Şentürk, 2011: 202, 312).

Dış politikada ise Batı dışı bir ülke olarak Türkiye'nin Batıya eşit bir üye olma ve Batının sağlayacağı maddi imkanlardan yararlanma arzusu ile komünizm karşıtlığı konusunda iş birliği sürdürülmüş ve Soğuk Savaşçı Amerikan hegemonik erkekliği yeniden üretilmeye devam edilmiştir (Bilgiç, 2016: 104). Orta Doğu'da yeni bir savunma sistemi kurma tasarısı olan Bağdat Paktı süreci bu durumun önemli bir örneğidir. Orta Doğu'da Arap olmayan Türkiye, İran ve Pakistan gibi ülkeler (Kuzey Seddi) karşılıklı dostluk anlaşmaları yaparak Batının bölgedeki savunma sistemi konseptini benimsemişlerdir. Türkiye açısından ise bu durum bazı handikaplar oluşturmuştur. Türkiye'nin Orta Doğu Komutanlığı tasarısında aktif rol alması onu Arap ülkelerinin iç mücadelelerine bulaştırmış, günümüzde dahi süren birtakım ilişkilerin bozulmasının temelini oluşturmuş ve Arap dünyasının gözünde de emperyal Batının aparatı veya bölgedeki polisi gibi görünmesine neden olmuştur (Armaoğlu, 1995: 195). Türkiye'nin Orta Doğu'da Bağdat Paktına katılmayan, Eisenhower Doktrinini benimsemeyen ülkeler ve Sovyetler ile arası giderek kötüleşmiş ve örneğin Suriye ile neredeyse savaşın eşiğine gelmiştir. Yaşanan bu krizden sonra Menderes'in "*Orta Doğu'da yaşanan hadiseler, herhangi iki devlet arasında, mesela; Türkiye ile Suriye arasında bir mesele değil Orta Doğu bölgesinde yoğunlaşan ve iki blok arasındaki büyük mücadelenin bir safhasından ibarettir*" sözleri de Batılı Soğuk Savaşçı hegemonik erkekliğin yeniden üretilmesindeki katkısını özetlemektedir (aktaran, Danış, 2018: 108-109).

Diğer yandan Demokrat Partili yıllar komünizm tehdidinin sürekli gündemde tutulup, abartıldığını ve Türkiye'nin de komünizm tehdidi altında olan ülkelerden biri olduğu hususunda ABD'nin ısrarla ikna edilmeye çalışıldığı yıllardır (Örnek, 2015: 73). Oran, bu söylemin dış yardım ve borç alma stratejisi şeklinde pragmatik bir yönünün de olduğunu vurgulamaktadır (Oran, 2009: 497). Arap dünyası ve Bağlantısızlar Hareketi'nin, Menderes'in ABD'nin polisi olma koşuluyla müttefik olma ve para alma yaklaşımına yönelik suçlamaları Eisenhower'ın göçmenlere askerlik yapmaları koşuluyla Amerikan vatandaşlığı verilmesi yaklaşımı ile de örtüşmektedir (Moon, 2022: 179). Her ne kadar devletler arasında güçlüden zayıfa, rasyonelden irrasyonele, erkeksiden kırılgana olmak üzere var olan örtük cinsiyet hiyerarşisinin madunu olmaktan kaçınılmaya çalışılmış olsa da Menderes'in dış politikadaki bu gibi manevraları ancak erkeklik bağlamında tipik bir hegemonya ve tahakküm ilişkisine işaret etmektedir (True, 2018: 36).

3. SOĞUK SAVAŞÇI ERKEKLİK VE MENDERES

Parlamente sistemlerde çoğunluğun ortak kararıyla seçilerek iktidara gelen parti liderleri, toplumun asgari düzeyde de olsa talebini karşılayan kişilerden ya da idealize ettikleri kişilerden seçilirler. Dolayısıyla lider ile grup kimliğinin ihtiyaç ve talepleri büyük oranda örtüşmektedir (Volkan, 1999). Savaşların getirdiği yorgunluk ve imkansızlıklarla boğuşan halkın çok partili hayata geçişte Menderes'in partisinden yana oy kullanmalarını bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Bora'ya göre Menderes, "*Tek parti rejiminin mirasına karşı parlak liberal-demokratik belagat örnekleri vermiştir*" (Bora, 2020: 333). Bunun yanında Türkiye'deki siyasal ve toplumsal yapıyı iyi kavramış ve dış ilişkilerde ABD ile giderek artan yakınlaşmanın bir yansıması olarak iç siyasette komünizm tehdidine karşı "*muhafazakâr restorasyonculuk*" geliştirmiştir (Taşkın, 2004: 387). Köylü popülasyonu fazla olan bir ülkede dini hassasiyetler üzerinden yapılan bu girişimler halk nezdinde önemli destekler bulmuştur. Komünizme karşı yalnız Türk milliyetçiliğinin değil de İslam'ın da kullanılması aynı zamanda Türkiye'de sağ popülist halefleri için de bir izlek oluşturmuştur (Cantek, 2008: 273).

Menderes, Soğuk Savaş Batılı erkeklik ideolojisinin önemli bir pekiştireni olarak, dönemin diğer liderleri gibi karizmatik bir liderlik profili çizmektedir. Kendisine üst üste üç seçim kazandıran önemli bileşenlerden birini de bu özelliği oluşturmaktadır.⁵ Menderes'in karizması onun popülist siyasetinin de belkemiğini

⁵ Bu karizma daha çok karşısındaki kişileri konuşmasıyla etkileyebilme yeteneğinden ileri gelmektedir. Atatürk ile tanışma hikayesi buna örnek verilebilir. Atatürk Aydın'a ziyareti sırasında CHP il binasında Adnan Menderes ile tanışır, Atatürk başlangıçta çok fazla zamanı olmadığı söyleyip ikramı bile kabul etmezken, memleket meseleleri üzerine sohbet derinleşince

oluşturur. Popülist siyasetin ötekileştirmeyi teşvik eden yapısı vardır ve her iktidar öznesinin kendi ideolojisine paralel bir erkeklik inşa etmesi gerekliliğinden gerçekleştirilen ötekileştirme eyleminin erkekliğin remaskülinize edilmesine yardımcı olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda Menderes iç siyasette örneğin CHP'yi karşısına alarak yeni tip bir erkeklik inşasına girerken diğer yandan iç ve dış siyasette antikomünizm faaliyetleri konusundaki eylemler ve söylemlerle de Batılı Soğuk Savaşçı hegemonik erkekliğin doğrudan yansıması olarak Türkiye'de bir çeşit McCartizmi sürdürmüştür. İktidardaki kariyerinin başlangıcında her ne kadar tek parti rejimine muhalefetle demokrasi kavramını öne çıkarsa da zamanla Menderes'te bu davranışlarının bir sonucu olarak 'kendine demokrat'⁶ olma özellikleri öne çıkmıştır. Başka bir ifadeyle Menderes hükümetinin de iktidar partisi olduktan sonra çeşitli siyasi oluşumlar ve eylemlerle ötekileştirme siyaseti güttüğünü ifade etmek gerekir. Örneğin, 17 Mart 1954-14 Mayıs 1958 tarihleri arasında basınla ilgili suçlardan dolayı haklarında tahkikat ve takibat yapılan 1161 kişi bulunmaktadır (TBMM Zabıt Ceridesi, 24.11.1958: 274). Yine muhalefete karşı birleşme amacıyla oluşturulan "Vatan Cephesi" oluşumu akla gelen ilk örneklerdendir. Vatan Cephesine Başbakan'ın çağrısıyla, katılımcıların başvuruları Demokrat Parti'nin ocaklarından yapılmaktaydı ve katılanların isimleri listeler halinde radyodan her gün anons edilmekteydi. Bu durum Demokrat Partili- Cumhuriyet Halk Partili şeklinde toplumsal kutuplaşmalara yol açarken, diğer taraftan bir tarafı seçme baskısı iş adamlarına, basına, aydınlara kadar genişleyince toplumun her alanında kutuplaşma baskısı döneme damgasını vurmuştur (Öymen, 2013: 463-466).

Adnan Menderes'in Soğuk Savaşçı erkeklik biçimi, dönemin konjonktürüne paralel olarak komünizmle mücadele kapsamında gelişen Amerikan merkezli Soğuk Savaşçı erkekliğinin yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi işbirlikçisi ve taşıyıcısıdır. Ancak burada sorulması gereken soru, bir lider olarak Adnan Menderes'in hegemonik erkekliği sağlayıp sağlayamadığı ve nasıl bir erkeklik görünümünü inşa ettiğidir.

Adnan Menderes, "Yeter Söz Milletindir" sloganıyla demokratikleşmenin ve milli iradenin gücüne vurgu yaparak 1950 seçimlerinde ilk kez ve tek başına iktidara geldiğinde, toplumdaki kentli, orta-üst sınıf, tahsilli askeri ve bürokratik elit ve onun temsilcisi olduğu varsayılan CHP ile hegemonya sağlayabilme

genç Menderes'in konuşmalarından, nezaketinden, bilgisinden etkilenir ve sohbetleri neredeyse dört saat sürer. Konuşmadan aylar sonra Menderes, kendisinin bile haberi olmadan Aydın'dan mebus adayı olduğunu öğrenir (Youtube, 17.09.2021, https://www.youtube.com/watch?v=s_zNO5726xQ).

⁶ Kendine demokratlık kavramı, Ahmet Insel'in Birikim Dergisinin Şubat 2008'de çıkan 226. Sayısındaki "Muhafazakâr-Otoriter İttifakı: AKP'nin Kendine Demokratlığı" isimli makaleden esinlenilmiştir.

üzerinden bir mücadeleye de girmiştir (Akça, 2010: 365; Özcan, 2017: 179). Ancak, Demokrat Parti'nin lideri Adnan Menderes temsiline soyunduğu taşralı, muhafazakâr alt-orta sınıfın profili ile tam olarak benzeşmemektedir. Menderes, eğitilmiş ve varlıklı bir anne babanın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Annesi, Abdülhamit döneminin paşalarından Hacı Ali Paşa'nın kızıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle kesintisiz olmasa da İzmir İttihat ve Terakki Mektebi'nden sonra eğitimine İzmir Amerikan Koleji'nde devam eden Menderes, 1930 yılında Aydın vekili olduktan sonra Ankara Hukuk Fakültesi'ne girerek babası gibi hukuk eğitimi almıştır. Küçük yaşta, ailesinin vefatıyla dedesinden kalan Aydın'daki Çakırbeyli Çiftliği'nin beyi olmuştur. Halktan biri olmasa bile Dilipak'a göre Menderes'in çiftlik beyliği dönemi toprağı ve köylüyü burada tanimasından dolayı önemlidir (Dilipak, 1990: 34; Aydemir, 1976; 208).

Connell (2019: 260), "*Soylu olmanın kadınsı olarak görülen şeylerin etkin bir şekilde reddedilmesini içerdiğini*" ifade etmektedir. Türkiye'ye bakıldığında ise bu durumun tersi bir inşanın söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Soyluluk, aristokratlık ya da varlıklı olmak kırılma, naiflik ve zorluk görmemiş, dolayısıyla zorlukların üstesinden gelemeyen şekilde feminize edilen birtakım ifadelerde karşılık bulmuştur. Özellikle Türk edebiyatında gördüğümüz erkeklik temsillerinde aristokratlık, Gürbilek'e (2007: 56) göre Batılılaşmış yerel kimliğini yitirmek ve "züppe" denilen efemine bir hal alarak kadın-adama dönüşmekle itham edilmektedir. Bu sebeple Türk siyasetindeki liderlerin hemen hepsi soylu bir aileye mensup olsalar bile sıklıkla halkın içinden biri oldukları konusunda toplumu ikna etmeye yönelik halkçı popülist söyleme ve eylemlere başvurmuşlardır. Bu söylem, popülist Türk sağ siyasetinin en önemli nüvelerindedir. Öyle ki, Menderes döneminden günümüze kadar, Cumhuriyet Halk Parti'sine yönelik muhalefet etme biçimlerinden en öne çıkanını partinin elitist ve halka uzak olduğu iddiaları oluşturmuştur. Bazı durumlarda da bu popülist söylemin doğrudan erkeklik diliyle perçinlendiğine tanık olunmuştur. Örneğin, Demokrat Parti döneminde, dönemin CHP genel sekreteri olan Kazım Gülek'in kolej mezuniyetinden cübbeli bir fotoğrafını bulup seçim yarışında servis edilmesi ve o dönemlerde cüppe ve kep bilmeyen halka, "Kazım Gülek papaz oldu, sünnetsizdir" şeklindeki propagandaları, dönemin erkeklik algısı hakkında önemli ipuçları vermektedir (Youtube, 20.04.2017). Sünnetin, erkekliğe ilk adım atmak ya da toplumdaki dinsel-kültürel anlamları göz önünde bulundurulduğunda 'sünnetsizlik' üzerinden yapılan bu popülist eril söylemin açık bir feminize ederek ötekileştirme eylemi olduğu söylenebilir.

Menderes'e gelindiğinde ise aldığı eğitim, Batıya dönük yüzü, varlıklı bir aileden geliyor olması gibi nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda elitist olarak ötekileştirilen aydınlardan, politikacılardan çok farklı bir profil çizmediği

görülmektedir. Diğer yandan Menderes, zamanın ruhunu iyi okuyabilmiş bir lider olarak tersi bir imajın kitleler üzerindeki tesirinin daha risksiz olduğunu öngörmüştür. Bir Soğuk Savaş dönemi politikacısı olarak Menderes'in meclis kürsüsünden yaptığı "...Ben para kazanıyormuşum. Menderes çiftliğinden, pamuktan milyonlar kazanıyormuşum... Ben mütevazı bir vatandaşım. Mütevazı, namerde muhtaç olmayacak kadar kazanıyorum..." (TBBB Zabıt Ceridesi, 20.02.55: 359) ya da "acaba dünyanın hangi memleketinin başvekili benim kadar halk içinde yaşamayı itiyat edinmiştir?" (TBMM Zabıt Ceridesi, 15.5.1957: 157) gibi ifadelerden anlaşıldığı üzere sıradan bir vatandaş gibi yaşadığını vurgulayan bir retorik üstlenerek halkın talebi doğrultusunda bir imaj yenilemiştir.

Soğuk Savaşın erkek egemen yapıdaki aşırı erkeksileştirilmiş, sert, militarist ortamında Menderes, dönemin iklimiyle de çok uyumlu olmayan sakinliği ve kibarlığıyla dikkat çekmektedir. Mecliste hararetin yükseldiği bir tartışmadaki "Reis Bey, çok rica ederim, burası Meclis mi, yoksa kahvehane mi? Bu ne biçim konuşma tarzıdır." (TBMM Zabıt Ceridesi, 18.06.1956: 373) ifadeleri, yine "Muhterem arkadaşlar, seviyeli konuşmak lazım. Kana kan, hiddete hiddetle mukabele etmek mutlak gerekmez. İsteddiği kadar kızsın, hiddetlensin, bağırsın ben sükunetle söyleyeceklerimi söyleyeceğim" sözleri buna örnek gösterilebilir. (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.7.56: 213). Bora ve Tol'un belirttiği üzere (2009) bu dönemin siyaset dili sonraki dönemlerle kıyaslandığında oldukça sterildir ancak yine de Menderes'in yumuşak üslubu cinsiyetçilik ve argodan arınmış bir kullanımın ötesinde biraz da naifliği ve feminenliği barındırmaktadır. Örneğin, borçlar ne olacak diye soran Mehmet Zeki Tolunay'a, meclis kürsüsünden yanıtı "Anlatacağım, acele etme şekerim" olabilmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, 20.02.55: 367) ya da Kırşehir'in kaza yapılması konusunda tartışmanın yapıldığı bir başka oturumda Osman Bölükbaşı'nın "Köylüler feryad ediyor. Menderes kulağını aç, zalimliğini de erkeğe yap!" sözlerine Menderes'in "Erkekliği o derece inhisarına aldı ki, hiç kimsede kalmadı" sözleri, bunun üzerine Bölükbaşı'nın "Sana nispetle çoktur" ifadeleri dikkat çekmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, 30.06.1954: 351). Muhafız gazetelerin ve karikatür dergilerinin özellikle 1950li yılların ikinci yarısından sonra Menderes'i sık sık kadın kostümleri giyen, feminen davranışlar içinde olan bir surette çizmeleri de başka bir örnek olarak gösterilebilir (Bora, 2020: 347). Connell, patriyarşinin tanımlarına zarar verdiği dolayısıyla heteroseksüel olmasına rağmen geleneksel erkeklik değerlerini tam olarak yansıtamayan ve dolayısıyla bu sebepten hegemonik erkeklik tarafından ötekileştirilen erkeklikleri de tahakküm altına alınan ve hegemonik olamayacak erkeklik türleri çerçevesinde ele almaktadır (Connell, 2005: 79). Menderes'in çizdiği bu profil de Soğuk Savaşçı sert, maskülen erkek imajıyla örtüşmemektedir.

Menderes'in Soğuk Savaşçı erkeklik profiliyle örtüşmeyen bir diğer özelliği asker kökenli olmayan bir lider olmasıdır. Hatırlanacağı gibi Soğuk Savaşçı Batılı hegemonik erkeklik militarist bir anlayışın uzantısı olarak savaş ve savaşma tecrübelerini önemseyip teşvik etmektedir. Her ne kadar Demokrat Parti döneminde Kore'ye asker gönderilmesi, NATO'ya üyelik gibi askeri alanda erkekliği pekiştirecek adımlar atılsa da bir lider olarak Menderes'in bu tablodaki savaşçı anlatısı eksik kalmıştır. Çok yakın geçmişte Atatürk, İsmet İnönü gibi hayatı savaş meydanlarında geçmiş, asker kökenli liderlerin hegemonik erkekliği şekillendirdiği ve orduya güvenin, dönemin konjonktürüne de bağlı olarak, sorgulanamaz bir meşruiyetle sürdüğü bir dönemde Menderes'in sivil iktidarı Soğuk Savaşçı hegemonik erkeklik bağlamında erilliğin pekiştirilmesi açısından bir handikap oluşturmuş olabilir.

Doğası gereği hegemonik erkekliğin sürekli mücadeleler ile şekillenmesi liderler açısından yeni fırsatlar doğurmaktadır. Menderes'in demokratikleşme ve milli irade vurgusuyla sivil siyaseti teşvik etmesi Türkiye açısından yeni ve özgün bir dinamik getirmiş olsa da hegemonik erkeklik mücadelesinde ordunun tekeline kırarak kadar etkili olamamıştır. İktidar partisi olmak hegemonik erkeklik mücadelesinde önemli bir avantaj olmasına rağmen mücadelenin galibi olabilmek için yeterli değildir. Bu sebeple liderler, daima hegemonyayı sağlamak için kurumlarla, yapılarla, kişilerle mücadeleye girerler. Ekşi ve Wood'un (2019) Putin ve Erdoğan üzerine yaptıkları çalışmada iki liderin de iktidarlarının ilk yıllarında sistem dışında görüldükleri için yumuşak bir erkeklik hali çizdiklerini, güçlerini arttırınca da rakipleriyle erkeklik/iktidar mücadelesine girdiklerini vurgulamaktadırlar. Menderes'in Soğuk Savaşın gölgesindeki hegemonik erkeklik mücadelesi ise başından bu yana ordu ve aile metaforuna başvurarak anlatmak gerekirse baskıcı bir babayı temsil eden CHP ile de olmuştur.

Popüler bir söylemle milli iradenin tecellisi olan demokrasinin neredeyse on yılda bir gerçekleşen darbeler ve askeri müdahalelerle sekteye uğratılması erkeklik merceğinden bakıldığında liderler ve ordu arasında hegemonik bir erkeklik yarışı olarak okunabilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan Soğuk Savaşa uzanan süreçte ordu kendisini Atatürk ile somutlaşan hegemonik erkekliğin bir taşıyıcısı olarak görmüş, Kemalist ilkelere ve öğretilere bağlılığını daima vurgulamıştır. Kemalist seçkinler, aydınlar ve askeri bürokratik elit sayesinde remaskülinize edilen Atatürk hegemonik erkekliğini aşındırabilecek birtakım uygulamaların ve kanunların önünü açan Menderes hükümetinden rahatsızlardır. Menderes yönetiminin çıkardığı yasalar ve çeşitli uygulamalarla laiklik ilkesine zarar verdiği, tutuklamalar ve sansürlerle baskıları arttırdığı şeklindeki gerekçelerle cuntanın darbeyle yönetime el koymasının ve Menderes'in yargılanmasının da temel argümanlarını oluşturmuşlardır.

Menderes'in varlıklı bir aileden gelen, iyi eğitim almış, liberal, modernleşmeci biri olmasına rağmen siyaset alanında tersi bir popülist üslup sahiplenmesi, askeri cuntanın ve devletin elit bürokrasisinin seküler, kentli, orta sınıf, erkek ve Batı eğilimli olarak belirlediği hegemonik erkeklik profilini aşındırmaktadır. Dönemin gazetelerinden öne çıkan '*Hasolar, Memolar meclise girdi*' ifadelerinden de anlaşıldığı gibi meclisteki kırsal kökenli vekillerin varlığı bazı hoşnutsuzluklara yol açmıştır. Hatta Türk musikisi ve caz müzik dinleyicisi olan Menderes'in bile zaman zaman bu küçümseme ve ötekileştirmeden nasibini aldığını Aydemir 'İhtilalin Mantığı' isimli eserinde dile getirerek, Menderes'in CHP'nin Aydın mebusu olduğu zamanlarda dahi parti içerisindeki klik hayatına dahil olmadığını hatta yüzüne karşı "iyisin hoşsun ama bir de yüksek tahsilin olsa?" şeklinde küçük görmelere maruz kaldığını, partinin soğuk, sert hiyerarşisinde her seçimde "ya vekil olarak seçilmezsem" kaygısını yaşadığını aktarmaktadır (Aykent, 2022; Aydemir, 1976:237-238). Menderes bu kaygıyı meclis konuşmalarında da sıklıkla tek partili yıllardaki CHP'yi ve İsmet İnönü'yü baskıcı, otoriter, tepeden inmeceli, elitist şeklinde ötekileştiren ve kutuplaştıran bir dille hiper-erkeksileştirerek yansıtmaktadır⁷ (Suveren, 2014: 150). Menderes'e göre "ceberut devleti" temsil eden CHP, ancak baskıcı politikalarla iktidarını sürdürebilmektedir, baskıları olmasa bırakın devlet yönetmeyi tıpkı bir çocuk gibi vasisi olmadan kendini yönetme vasfından bile yoksun olacaktır (bkz. Türk, 2014: 47; TBMM Zabıt Ceridesi, 15.11.1954: 88). Menderes ceberut babaya karşı bir nevi eril koruma mücadelesine girmektedir. Baskıcı tepeden inmeceli ve tek tipleştirilen devlet babaya karşılık, feminize edilen milletin iradesini savunmaktadır. Lider olarak bu noktada bir kurtarıcı rolü üstenererek "yeter söz milletindir" demiş ve CHP dönemindeki halka baskının kendi iktidarlarında tekrarlanmayacağını "*Bu memlekette zulüm yoktur. Bu memleketteki zulüm devri İsmet Paşa ile onun iktidardan düşmesiyle kapanmıştır*" sözleriyle de ifade etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 28.11.1952: 380). Burada, eril koruma mantığında temelinde yer alan örtülü pazarlık iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, Menderes'in algısındaki ceberut babanın temsilcisi CHP'nin baskılarından milleti korumak için milletin oylarıyla partisinin iktidardaki sürekliliğinin gerekliliğinin sağlanması, ikinci olarak ise atılacak adımların, oluşturulacak politikaların iktidar nezdinde halk tarafından meşruiyetinin sağlanmasıdır.

Connell, hegemonya ve üstünlüğün birbiriyle yakın ilişkisine dikkat çekerken, hegemonyayı bir oyun esnasında ya da güçler dengesi içerisinde kazanılan üstünlük ile de açıklamaktadır. Burada gruplar ortadan kaldırılmasa da

⁷ "Siz bir rejimi devraldığınız zaman darağaçları kurdurdunuz, biz böyle bir mazinin bakiyesini kazınmak için böyle bir zihniyeti kökünden temizlemek için, devri sabık yaratmayacağız" (TBMM Tutanak Dergisi, 28.11.1952: 385) sözlerinden buna örnek verilebilir.

hegemonya tarafından ikincil plana itilebilmektedir (Connell, 2019: 269). Bu bağlamda, karşılıklı olarak süren hegemonya yarışına sonuçları itibariyle ve bir hegemonik erkeklik mücadelesi perspektifinden bakıldığında 27 Mayıs 1960 darbesi ile ordunun yönetimi ele geçirmesinin verdiği mesaj Dönmez'e göre (2013:15) cuntada simgeleşen beyaz erkeğin zaferidir. Bu mücadelede Menderes'in 27 Mayıs 1960 darbesiyle devrilmesi, hegemonikleşmesinin de önünü kapatmıştır. Akça'ya göre (2010: 365) darbe bu bağlamda Demokrat Parti ile yükselen yeni taşra ve İslami burjuvaziye karşılık, Kemalist sivil ve askeri bürokrasinin iktidarını yeniden sağlamaya çalışmasının bir çıktısıdır. "Ben orduyu yedek subaylarla da idare ederim" diyen Menderes'e darbe gibi oldukça eril bir siyasal gösterinin hatırlatılmasıdır.

Bu mücadelenin performatif erkeklik göstereni de Menderes ve diğer Demokrat Partililerin yargılandığı Yassıada duruşmalarında görülebilmektedir. Görülecek onca mühim konuya rağmen duruşmaların ilk olarak 'köpek davası' ve 'bebek davası' gibi garip ve davalıların daha çok kişisel hayatlarını ilgilendiren diğer gündem maddeleriyle karşılaştırılınca önemsiz davalarla başlaması, davanın nasıl bir eril meydana ve itibarsızlaştırma davasına döneceğinin habercisi olmuştur (Öymen, 2018: 313). Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığı görevi sırasından kendisine Afganistan'dan bir köpek hediye edilmesi, Bayar'ın da köpeği sattırıp, elde edilen parayla başka tasarruflarda bulunulması Öymen'e göre Bayar'ı doğrudan kamuoyu nezdinde itibarsızlaştırma amacı taşırken; Menderes'in sevgilisi Ayhan Aydan ile yaşadığı evlilik dışı ilişkisinden meydana gelen gayrimeşru bebeğin ölümünün davaya konu olması ise bir cinayeti aydınlatmaktan ziyade Menderes'in itibarsızlaştırılmasıyla ilgilidir (Öymen, 2018:313-314). Öyle ki, duruşma salonunda Başbakan Menderes'in eşi Berrin Menderes'in olmasına rağmen Ayhan Aydan'a "*Sanık Adnan Menderes evli. Böyle olduğu halde bununla münasebet tesis etmişsiniz. Ondan meşru olmayan bir çocuk dünyaya gelmiş. O, çocuğun hayatta kalmasını istemiyormuş. Doktor Fahri Atabey'i celbettirmiş ve çocuğu ortadan kaldırtmış.*" (aktaran, Dündar, 01.03.2009) şeklindeki suçlamalar yöneltilmesi eril tahakkümün hem erkeğin hem de kadın üzerindeki tesirini göstermektedir. Suçlamalar Ayhan Adnan'ı düşük ahlaklı bir kadın olarak gösterirken, Adnan Menderes'i ise cinsel anlamda da bir kontrolü olmayan, aile değerlerini hiçe sayıp sorumluluk alamayan ve sahip olduğu mevkiinin getirdiği gücü kötüye kullanan biri gibi itibarsızlaştırmayı amaçlamaktadır. Bebek davasının haricinde benzer şekilde devlet kasasında bulunan kadın iç çamaşırı ve uygunsuz fotoğrafların servis edilmesi Menderes'in kamuoyu önünde itibarının düşürülmesini amaçlamıştır.

Hegemonik erkeklik ideal bir erkeklik tipini yansıtır ve dönemin erkekliklerini tanımlamada, sınırlarını çizmede muktedir olandır (Connell, 2019).

Bu ideal erkeklik, toplumun tümünü yansıtmak zorunda değildir ancak toplumun genelinin rızasını almak durumundadır. Bunun yanında 'şu anda kabul edilen erkeklik' olabilmek için sürekli olarak mücadelelere açık olmalı bu sebeple tahakkümünü sürdürebilmek için iktidarını koruyabilmelidir. Menderes'in gerek kişisel profili gerek iktidarında mücadeleye girdiği kesimlerle olan hegemonya yarışında üstünlüğü sağlayamaması, gerekse de demokratikleşme vaadiyle geldiği iktidardan rıza yerine baskı yoluyla tahakküm kurmaya yönelik girişimlere yönelik yarattığı olumsuzluklardan dolayı her ne kadar Soğuk Savaşçı erkeklik politikalarının taşıyıcısı olsa da kendi profilinde hegemonik erkekliği sağlayabildiğini söylemek güçtür.

4. SONUÇ

Soğuk Savaş'ın iki süper gücü olan Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki güç ve güvenikleştirme mücadelesi bir hegemonya kurma mücadelesine dönüşerek sınırlarını küresel düzeyde genişletmiş ve dünya, iki süper gücün komünizm ve kapitalizm şeklinde iki kutba ayırdığı siyasal ikliminde giderek daha militarist, saldırgan, sert politikalara sahne olmuştur. Soğuk Savaşçı hegemonik erkeklik de bu koşullar altında gelişmiştir. Bu çalışma bu bağlamda Türkiye'de erken Soğuk Savaş dönemi erkekliğinin ne olduğuna, Soğuk Savaş koşulları altında nasıl şekillendiğine ve hegemonik erkekliğin nasıl pekiştirildiğine odaklanmıştır.

ABD'nin Soğuk Savaş döneminde istisnai olana karar veren egemen güç olarak öne çıkması Batılı hegemonik erkekliğin de çerçevesini oluşturmasına imkân vermiştir. Buna göre Batılı Soğuk Savaşçı hegemonik erkeklik militarist, ofansif, rasyonel ve agresif eğilimler göstermektedir (Bilgiç, 2016: 130). Batılı manada hegemonik erkeklik değerleri ise Türkiye gibi Batı merkezli gelişmekte olan ülkelere doğrudan yansımıştır. Erken dönem Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'de Demokrat Parti iktidardadır. Bu dönemde NATO'ya katılma, Amerikan yardımlarıyla ordunun donanımının artırılması, Kore'ye asker gönderme, ABD ile askeri kolaylıklar anlaşmasının imzalanması ve sonrasında Türkiye'ye askeri üsler ve tesislerin kurulması gibi gelişmelerle hiper-erkeksilemiş küresel siyasette Batı ittifakında yer alıp, Batının eşit bir üyesi olma amacıyla anti komünist sisteme angaje olmuştur.

Soğuk Savaş dönemi Batı merkezli uluslararası ilişkileri bir yandan liberal sisteme entegrasyonu gerektirirken diğer yandan da anti-Sovyetçi ve anti-doğu blokçu olmayı gerektirmektedir. İç siyasette de bunun bir yansıması olarak sol fikir ve sol hareketi güvenikleştirme yoluyla baskılama üzerine kurulmuştur. Bu çerçevede hegemonik erkeklik Hobbesiyen anlamda doğa durumunda hâkim olan

koru ve güvensizliğin yarattığı kaos ortamını bitirebilmek için hegemonik erkekleğin eril korumasına ihtiyacı duymuştur.

Bir Soğuk Savaş dönemi lideri olarak Adnan Menderes, Batı merkezli Soğuk Savaşçı ideolojinin Türkiye’de içselleştirilmesinde önemli bir kilit noktadır. Karizmatik lider kişiliği, kendisine üst üste seçimler kazandıran ve dönemin konjonktürüyle birebir örtüşen kalkınmacı, muhafazakâr, antikomünist, popülist siyasetiyle kendinden sonra gelen siyasetçiler için önemli izlekler oluşturmuştur.

Ancak diğer yandan bu makalenin odaklandığı temel mesele, Adnan Menderes’in tüm bu Soğuk Savaşçı özelliklere veya Batılı eril hâkim ideolojiye paralel nitelikte politikalar gütmesine rağmen Türkiye’de örnek bir hegemonik erkeklik sağlayamamış olmasıdır. Bunun en önemli nedeni ise erkekleğin kalesi olarak içselleştirilmiş ve meşruluğu sorgulanamaz bir kurum olan ordu ile girilen mücadeleden mağlup olarak ayrılmış olmasıdır. 1960 askeri darbesiyle sonuçlanan bu mücadelenin ordu lehine sonuçlanmasının bir nedeni de orduyu kontrol altına almak için siyaseti sivilleştirme ve demokratikleştirme üzerine milli iradeci bir yaklaşım benimseyen Menderes’in hegemonik erkeklik mücadelesinin dönemin aşırı güvenlikleştirilmiş militarist ruhuna da uyumsuz oluşudur. Dolayısıyla Menderes hegemonik erkekleğin ‘şu anda kabul edilen’ özelliklerini sağlayamamıştır. Başka bir neden ise Menderes’in popülist siyasetine malzeme ettiği halkın içinden gelen, sert, otoriter, demokrat gibi niteliklerin aksine kişisel profiline hiper-erkeksi siyasette fazla naif ve yumuşak olmasıdır. Bunun yanında örneğin elit, anti-demokratik olmakla eleştirdiği kesimlerden farkını iktidara geldiği üç dönem boyunca ortaya koyamamıştır.

KAYNAKÇA

Akça, İsmet (2010), “Ordu Devlet ve Sınıflar: 27 Mayıs 1960 Darbesi Örneği Üzerinden Alternatif Bir Okuma Denemesi”, Balta-Paker, Evren ve İsmet Akça (Der.), Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları): 251-406.

Armaoğlu, Fahir (1995), “Amerikan Belgeleri ile Orta Doğu Komutanlığı’ndan Bağdat Paketi’na 1951-1955”, Belleten 59, 189-236.

Aydemir, Şevket Süreyya (1968), İkinci Adam, Cilt 3: 1938-1950 (3. Baskı) (İstanbul: Remzi Kitabevi).

Aydemir, Şevket Süreyya (1976), İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali (İstanbul: Remzi Kitabevi).

Aydemir, Şevket Süreyya (2000), İkinci Adam, Cilt 3: 1950-1964 (İstanbul: Remzi Kitapevi).

Aykent, Canan (2022), “Ankara Caz Tarihi 1”, Ankara Neydi Ne Oldu [Podcast], <https://open.spotify.com/episode/6UOSUAKx15tPlthqa8tLDJ?si=f09b64ebf774482a> (08.11.2023).

Bilgiç, Ali (2016), Turkey, Power and the West: Gendered International Relations and Foreign Policy (London/New York: Tauris).

Bora, Tanıl (2017), Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler (İstanbul: İletişim Yayınları).

Bora, Tanıl (2020), “Adnan Menderes”, Kaynar, Mete Kaan (Der.), Türkiye’nin Elli Yılları (İstanbul: İletişim Yayınları): 331-347.

Buzan, Barry (2008), “Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5 (18): 107-123.

Cantek, Levent (2008), Cumhuriyet’in Buluş Çağı: Gündelik Yaşama Dair Tartışmalar (1945-1950) (İstanbul: İletişim Yayınları).

Carroll, Bret E. (2003), American Masculinities: A Historical Encyclopedia (London: SAGE Publication).

Coleman, Lara (2007), “The Gendered Violence of Development: Imaginative Geographies of Exclusion in the Imposition of Neo-Liberal Capitalism”, Political Studies Association, 9 (2): 204-219.

Connell, Raewyn (2005), Masculinities (2. Baskı) (Berkeley: University of California Press).

Connell, Raewyn (2019), Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika (4. Baskı) (İstanbul: Ayrıntı Yayınları).

Courdileone, Kyle (2005), Manhood and American Political Culture in the Cold War (London and New York: Routledge).

Çoban, Barış (2013), “Gösteri İktidarı ve Militarist Erkeklik”, Sünbuloğlu, Nurseli Yeşim (Der.), Erkek Millet Asker Millet (İstanbul: İletişim Yayınları): 187-204.

Danış, Mehmet Fahri (2018), “Türk Dış Politikasında Karar Alıcıların Orta Doğu Algısı: 1957-1958 Krizleri”, Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi, 5 (2): 93-126.

Dean, Robert D. (1998), “Masculinity as Ideology: John F. Kennedy and the Domestic Politics of Foreign Policy”, Diplomatic History, 22 (1): 29-62.

- Dilipak, Abdurrahman (1990), *Menderes Dönemi* (İstanbul: Beyan Yayınları).
- Dönmez, Rasim Özgür (2013), “Coup D’etats and the Masculine Turkish Political Sphere: Modernization without Strong Democratization”, Dönmez, Rasim Özgür ve Ahu F. Özmen (Der.), *Gendered Identities: Critizing Patriarchy in Turkey* (Lanham: Lexington): 1-32.
- Dündar, Can (01.03.2009), “Bebek Davası Tutanakları”, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/can-dundar/bebek-davasi-tutanaklari-1065465> (22.10.2022).
- Ekşi, Betül ve Wood, Elizabeth. A. (2019), “Right-Wing Populism as Gendered Performance: Janus-faced Masculinity in the Leadership of Vladimir Putin and Recep T. Erdogan”, *Theory and Society*, 48: 733-751.
- Elijah G. Ward (2005), “Homophobia, Hypermasculinity and the US Black Church”, *Culture, Health and Sexuality*, 7 (5): 493-504.
- Enloe, Cynthia (1993), *The Morning After: Sexual Politics at the End of the Cold War* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press).
- Enloe, Cynthia (2005), “What if Patriarchy Is ‘the Big Picture’? An Afterword”, Mazurana, Dyan, Angela Raven-Roberts and Jane Parpart (Der.), *Gender, Conflict and Peacekeeping* (New York: Rowman & Littlefield): 280–283.
- Enloe, Cynthia (2006), *Manevralar: Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Fraser, Erica L. (2019), *Military Masculinity and Postwar Recovery in the Soviet Union* (Toronto: University of Toronto Press).
- Goodman, Giora (2010), “The British Government and the Challenge of McCarthyism in the Early Cold War”, *Journal of Cold War Studies*, 12 (1): 62–97.
- Günay-Erkol, Çimen (2021), *Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Gürbilek, Nurdan (2007), *Kör Ayna Kayıp Şark* (İstanbul: Metis Yayınları).
- Haslam, Alexander, S. Reicher ve M. J. Platow (2015), “Leadership: Theory an Practice”, *APA Handbook of Personality and Social Psychology*, 2: 67-94.
- Herz, John H. (1950), “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, *World Politics*, 2: 157-180.

Hooper, Charlotte (1999), "Masculinities, IR and the 'Gender Variable': A Cost-Benefit Analysis for (Sympathetic) Gender Sceptics", *Review of International Studies*, 25 (3): 475-491.

Hooper, Charlotte (2001), *Many States: Masculinities International Relations and Gender Politics* (New York: Columbia University, Stanford University).

Ian, Nicholson (2011), "'Shocking' Masculinity: Stanley Milgram, 'Obedience to Authority' and the 'Crisis of Manhood' in Cold War America", *The History of Science Society*, 102 (2): 238-268.

insel, Ahmet (Şubat-2008), "Muhafazakâr-Otoriter ittifakı: AKP'nin Kendine Demokratlığı", *Birikim*, 226: 9-13.

Jacqueline Marie, True (2018), "Bringing Back Gendered States: Feminist Second Image Theorizing of International Relations", Parashar, Swati, J. Ann Tickner, Jacqui True and V. Spike Peterson (Der.), *Revisiting Gendered States: Feminist Imaginings of the State in International Relations* (New York: Oxford University Press): 33-50.

Johnson, Ian (2012), *Münih'te Bir Camii: Naziler, CIA ve Müslüman Kardeşlerin Batıdaki Doğuşu* (İstanbul: Mikado Yayınları).

Kandiyoti, Deniz (1998), "Bargaining with Patriarchy", *Gender & Society*, 2 (3): 274-290.

Kayış, Yasin (2009), *Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür* (İstanbul: Libra Yayınları).

Kocaoğlu, Ceyda Tuna (Haziran 2020), "Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye'de Komünizm Karşıtı Propaganda Kitaplarında Anti-Komünist Söylem", *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2: 33-51.

Lechner, Zachary J. (2014), "We Have Certainly Saved Ourselves': Popular Views of Masculinity During the Korean War: 1950-53", *Comparative American Studies An International Journal*, 12 (4): 316-337.

Lippe, John M. Vander (2000), "Forgotten Briadge of the Forgotten War: Turkey's Participation in the Korean War", *Middle Eastern Studies*, 36 (1): 92-102.

Meşe, Ertuğrul (2016), *Komünizmle Mücadele Dernekleri* (İstanbul: İletişim Yayınları).

Michael G. Roskin ve Nicholas O. Berry (2014), *Uluslararası İlişkiler: Ül'nin Yeni Dünyası* (Ankara: Adres Yayınları).

Moon, Hyunyoung (2022), "The US Army "Warrior" and Military Masculinity: The Army Recruiting Campaigns and Evolving "Warrior", Cooper, Lydia R. (Der.), *The Routledge Companion to Masculinity in American Literature and Culture* (New York and London: Routledge): 177-193.

Nandy, Ashis (1983), *The Intimate Enemy: Loss and Recovery of Self Under Colonialism* (New Delhi: Oxford University Press).

Nayek, Meghana (2006), "Orientalism and 'Saving' Us State Identity After 9/11", *International Feminist Journal of Politics*, 8 (1): 42-61.

Oran, Baskın (2009), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980* (İstanbul: İletişim Yayınları).

Örnek, Cangül (2015), *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi* (İstanbul: Can Yayınları).

Öymen, Altan (2013), *...Ve ihtilal* (İstanbul: Doğan Kitap).

Öymen, Altan (2018), *Umutlar ve İdamlar 1960-1961* (İstanbul: Doğan Kitap)

Özcan, Feridun Cemil (2017), "Altmışlı Yıllarda Türkiye Ekonomisi", Kaynar, Mete Kaan (Der.), *Türkiye'nin 1960lı Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları): 179-204.

Özkan, Behlül (2017), "1945 Türkiye-SSCB Krizi: Dış Politikada Kurucu Mitin İnşası", Özcan, Gencer, Evren Balta ve Burç Beşgül (Der.), *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler* (İstanbul: İletişim Yayınları): 55-78.

Özman, Aylin ve Yazıcı-Yakın, Aslı (2012), "Anti Komünist Fantaziler: Doğa, Toplum, Cinsellik", Özkan- Kerestecioğlu, İnci ve Güven Gürkan Öztan (Der.), *Türk Sağı: Mitler Fetişler Düşman İmgeleri* (İstanbul: İletişim Yayınları): 105-113.

Robert H. Zieger (2004), "The Evolving Cold War: The Changing Character of the Enemy Within, 1949-63", *American Communist History*, 3 (1): 3-23.

Robert, D. Dean (2001), *Imperial Brotherhood: Gender and the Making of Cold Foreign Policy* (Boston: University of Massachusetts Press).

Sandra, Via (2010), "Gender, Militarism, and Globalization: Soldiers for Hire and Hegemonic Masculinity", Sjoberg, Laura and Sandra Via (Der.), *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives* (California: Praeger).

Suveren, Yaşar. (2014), "Türkiye'de Sağ-Muhafazakâr Siyasetçilerin Devleti Algılama Yordamları Üzerine Bir Değerlendirme", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (4): 139-151.

Şentürk, Hulusi (2011), Türkiye’de İslami oluşumlar ve Siyaset: İslamcılık (İstanbul: Çıra Yayınları).

Taşkın, Yüksel (2004), “Muhafazakâr Bir Proje Olarak Türk-İslam Sentezi”, Bora, Tanıl ve Murat Gültekingil (Der.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık Cilt 5 (İstanbul: İletişim Yayınları): 381-440.

TBBB Zabıt Ceridesi (20.02.55), Devre:10, Cilt:5, İçtima:1
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c005/tbmm10005044.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

TBBM Zabıt Ceridesi (11.07.1956), Devre:10, Cilt:18, İçtima:2
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c013/tbmm10013088.pdf> (Erişim Tarihi: 09.11.2023).

TBMM Tutanak Dergisi (26.11.1951), Cilt:10, Dönem:9, Toplantı:2.
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c010/tbmm09010009.pdf> (Erişim Tarihi: 21.10.2023).

TBMM Tutanak Dergisi (28.11.1952), Cilt: 17, Dönem: 9, Toplantı: 3,
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c017/tbmm09017010.pdf> (Erişim Tarihi: 08.11.2023).

TBMM Zabıt Ceridesi (15.05.1957), Devre:10, Cilt:19, İçtima:3
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c019/tbmm10019068.pdf> (Erişim Tarihi: 09.11.2023).

TBMM Zabıt Ceridesi (15.11.1954), Cilt:2, Devre: 10, İçtima:1.
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c002/tbmm10002004.pdf> (Erişim Tarihi: 24.10.2023).

TBMM Zabıt Ceridesi (18.06.1956), Cilt:12, Devre: 10, İçtima: 2.
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012078.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

TBMM Zabıt Ceridesi (24.11.1958), Cilt:5, Devre: 11, İçtima: 2
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d11/c005/tbmm11005006.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2023).

TBMM Zabıt Ceridesi (30.06.1954), Cilt:1, Devre: 10, İçtima: 1
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/b015/tbmm100010150351.pdf> (Erişim Tarihi: 08.11.2023.)

TBMM Zabıt Ceridesi, (28.02.1954), Devre:9, Cilt:28, İçtima:4.
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c028/tbmm09028053.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

Tevetoğlu, Fethi (1963), Faşit Yok, Komünist Var (Ankara: Komünizmle Mücadele Yayınları).

Tickner, J. Ann (1992), Gender in International Relations: Feminist Perspektif on Achieving Global Security (New York: Columbia University Press).

Tickner, J. Ann (2001), Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era (New York: Columbia University Press).

Tol, Ulaş ve Tanıl Bora (2009), “Siyasal Düşünce ve Erkeklik Dili”, Bora, Tanıl ve Murat Gültekingil (Der.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 9 (İstanbul: İletişim Yayınları): 825-836.

Türk, H. Bahadır (2014), Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan (İstanbul: İletişim Yayınları).

Volkan, Vamık (1999), Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre (İstanbul: Bağlam Yayınları)

Yıldırım, Sinan (2012), “Nefretin ve Korkunun Rengi: Kıızıl”, Özkan-Kerestecioğlu, İnci ve Güven Gürtan Öztan (Der.), Türk Sağı: Mitler Fetişler Düşman İmgeleri (İstanbul: İletişim Yayınları): 47-73.

Yılmaz, Tebessüm (2010), Demokrat Parti Döneminde Muhalif Bir Mizah Dergisi: Tef 1954-1955 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Young, Iris Marion (2003), “The Logic of Masculinist Protection: Reflection on the Current Security State”, Signs, 29 (1): 1-25.

Youtube (20.04.2017), “Demirkırat Belgeseli 4. Bölüm, İktidar”, <https://www.youtube.com/watch?v=kVCHHBRuSE> (08.11.2023).

Youtube (17.09.2021), “Adnan Menderes ve Atatürk”, https://www.youtube.com/watch?v=s_zNO5726xQ (08.11.2023).